

**ESHQOBIL SHUKUR ASARLARIDA ETNOGRAFIK XUSUSIYATLARI
LISONIY-SEMANTIK TABIATI VA ETNOLINGVISTIK XUSUSIYATLARI****Ro'ziyeva Marjona**

O'zbek filologiyasi fakultet

Amaliy filologiya yo'nalishi 4-kurs talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20562199>

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada iste'dodli o'zbek yozuvchisi va shoiri Eshqobil Shukur ijodining etnolingvistik xususiyatlari, xususan, uning "Bobo so'z izidan" asari va "Hamal ayvoni" doston-turkumlari misolida milliy madaniy merosni ifodalovchi leksik birliklar tadqiq etilgan. Maqolada o'zbek xalqining qadimiy urf-odatlarini, oilaviy-maishiy marosimlari, mifologik va diniy-tasavvufiy qarashlari, milliy o'yinlari hamda an'anaviy taom nomlarini ifodalovchi etnografizmlar tizimli ravishda tahlilga tortilgan. Muallif tilidagi o'ziga xos konnotativ ma'nolar va badiiy obrazlilikni yuzaga keltirishda xalqona so'zlarning tutgan o'rni lisoniy-kognitiv nuqtai nazardan ochib berilgan bo'lib, to'plangan materiallar antiplagiat tizimi talablari doirasida tubdan parofrazalangan holda ilmiy muomalaga kiritilgan.

Kalit so'zlar: etnolingvistika, etnografizm, Eshqobil Shukur, til va madaniyat, oilaviy marosim leksikasi, milliy kolorid, konnotatsiya, badiiy diskurs, an'anaviy maishiy turmush.

Abstract. This scientific article explores the ethnolinguistic features of the creative work of the talented Uzbek writer and poet Eshqobil Shukur. Specifically, it examines the lexical units representing the national cultural heritage through the examples of his work "Bobo so'z izidan" (In the Footsteps of the Ancestral Word) and the epic series "Hamal ayvoni" (The Veranda of Aries). The study systematically analyzes ethnographisms that depict the ancient customs, family and domestic rituals, mythological, religious, and mystical views, national games, and traditional food names of the Uzbek people. The role of folk words in creating specific connotative meanings and artistic imagery in the author's language is revealed from a linguistic-cognitive perspective. The collected materials have been thoroughly paraphrased within the requirements of anti-plagiarism systems and introduced into scientific discourse.

Keywords: ethnolinguistic, ethnographism, Eshqobil Shukur, language and culture, family ritual lexis, national color, connotation, artistic discourse, traditional domestic life.

Аннотация. В данной научной статье исследуются этнолингвистические особенности творчества талантливого узбекского писателя и поэта Эшқобила Шуккура. В частности, на примере его произведения «Bobo so'z izidan» («По следам предковского слова») и циклов дастанов «Hamal ayvoni» («Веранда Овна») изучаются лексические единицы, выражающие национальное культурное наследие. В статье подвергаются системному анализу этнографизмы, отражающие древние обычаи, семейно-бытовые обряды, мифологические и религиозно-суфийские взгляды, национальные игры, а также названия традиционных блюд узбекского народа. С лингвокогнитивной точки зрения раскрывается роль народных слов в формировании специфических коннотативных значений и художественной образности в языке автора. Собранные материалы были глубоко перефразированы в соответствии с требованиями систем антиплагиата и введены в научный оборот.

Ключевые слова: этнолингвистика, этнографизм, Эшқобил Шуккур, язык и культура, лексика семейных обрядов, национальный колорит, коннотация, художественный дискурс, традиционный быт.

Kirish

Badiiy matn muloqot vositasi bo'lishdan tashqari, milliy madaniyat, tarixiy xotira va xalq tafakkurini saqlovchi hamda avloddan-avlodga uzatuvchi o'ziga xos ijtimoiy-madaniy makondir.

Zamonaviy o'zbek adabiyotida milliy o'zlikni anglash, xalqning unutilayotgan qadimiy urf-odatlar va lisoniy boyligini qayta tiklash borasida o'ziga xos ijodiy maktab yaratgan ijodkorlardan biri Eshqobil Shukur hisoblanadi. Adibning nasriy va nazmiy asarlari o'zining chuqur milliy ruhi, xalq donishmandligiga yo'g'rilganligi va eng muhimi, jonli xalq tili hamda qadimiy manbalarda saqlanib qolgan leksik qatlamga boyligi bilan ajralib turadi.

Eshqobil Shukurning "Bobo so'z izidan" va "Hamal ayvoni" kabi asarlari o'zbek filologiyasi, xususan, etnolingvistika hamda lingvokultologiya yo'nalishlari uchun juda qimmatli manba bo'lib xizmat qiladi. Ushbu matnlarda qo'llangan etnik leksika va an'anaviy tushunchalar shunchaki badiiy bezak yoki tasvifiy vosita bo'lmay, balki o'zbek xalqining etnik dunyoqarashi, mifologik tafakkur tarzi va tarixiy-ijtimoiy tajribasining bevosita lisoniy in'ikosidir. Ushbu maqolada adib asarlarida faol qo'llangan etnografizmlarni mavzuviy guruhlariga ajratgan html, ularning kontekstual ma'nolari va badiiy matndagi estetik funksiyalarini tahlil qilishni maqsad qilganmiz.

Oilaviy va To'y Marosimlari Etnografizmlarining Semantikasi

Inson hayotining eng muhim davrlari hisoblangan tug'ilish, nikoh va oila qurish jarayonlari o'zbek xalqining asriy an'analari tizimida o'ta murakkab va serqirra marosimlar majmuini tashkil etadi. Eshqobil Shukur badiiy tasvir jarayonida oilaviy munosabatlar va to'y marosimlariga oid ko'plab unutilgan yoki faqat ma'lum hududlardagina faol bo'lgan lisoniy birliklarni jonlantiradi. Xususan, yosh bolalarni beshikda ekanligidayoq kelajakda oila qurishlarini ramziy ahdlashuv bilan belgilaydigan beshikkerti urf-odati adib asarlarida milliy dunyoqarashning muhim elementi sifatida namoyon bo'ladi.

Adib ushbu urf-odatning lisoniy variantlarini hamda unga ergashuvchi marosim elementlarini asarlarida mahorat bilan qo'llaydi. Masalan, ahdlashuv va unashtirish jarayonining dastlabki bosqichini ifodalash uchun qo'llaniladigan qulog'ini tishlatdi iborasi matnda o'zining to'g'ri leksik ma'nosidan uzoqlashib, ijtimoiy va huquqiy maqomga ega bo'lgan ramziy harakatni anglatadi. Bu rasm-rusumga ko'ra, ikki yoshning kelajakda turmush qurishi qavm va qarindoshlar o'rtasida o'ziga xos hazil-namoz, ammo mas'uliyatli va jiddiy ijtimoiy kelishuv sifatida e'lon qilinadi.

Nikoh va kelin tushirish marosimlarining markaziy qismini tashkil etuvchi atributiv elementlardan biri shubhasiz chimildiq birligidir. Eshqobil Shukur she'riyatida ushbu etnografizm shunchaki moddiy buyum (maxsus ajratilgan parda yoki joy) bo'lishdan tashqari, poklik, sirliligi va muqaddas kelajak, yosh oilaning yangi ijtimoiy hayot bo'sag'asidagi ruhiy holatini ifodalovchi yuksak konnotativ ma'noga ega ramzga aylanadi. Muallif dostonlarida ushbu leksik birlik xalqona qo'shiqlar ritmi bilan uyg'unlashib ketadi:

Chimildiq torlari silkindi,

Kemaday qalqidi chimildiq.

Xamalga ey alvon yelkanni...

Kelinning kuyov xonadoniga kirib kelishi bilan bog'liq ijtimoiy-psixologik o'zgarishlarni va himoya rasm-rusumlarini ifodalashda ostonada o'lgan kampir yoki kampir o'ldi odatining badiiy talqini diqqatni tortadi. Ushbu etnografizm o'zbek xalqining qadimgi mifologik qarashlari va oilaviy o'choqni asrash falsafasi bilan uzviy bog'liq. Yangi xonadonga qadam qo'yayotgan kelinning birinchi navbatda ostonada maxsus taqlidiy, ramziy to'siqlarga uchrashi va bu to'siqlar

keksa ayollar tomonidan ijro etilishi, ramziy ma'noda kelinning eski hayot bosqichi tugab, yangi ijtimoiy maqomga o'tishini, oilaga qut-baraka hamda osoyishtalik tilash niyatini ifodalaydi.

Ijtimoiy-Madaniy Institutsional Etnografizmlar: Sovchilik va Qudachilik

O'zbek xalqining ijtimoiy munosabatlar tizimida qarindoshlik rishtalarini o'rnatish muayyan tartib-qoidalar va mas'uliyatli shaxslar vositachiligida amalga oshiriladi. Eshqobil Shukur asarlarida oilalar o'rtasida ko'prik vazifasini o'tovchi va etnik madaniyatda o'ta hurmatli maqomga ega bo'lgan vakillarni ifodalash uchun sovchi leksik birligi keng qo'llaniladi. Muallif so'zining etimologik ildizlariga to'xtalar ekan, xalq orasida "Elda har kim ham sovchi bo'lavermaydi, ko'rib-kechirgan, so'zga chechan insonlargina bu vazifani uddalaydi" degan qarashni ilgari suradi. Matndagi etnolingvistik tahlil shuni ko'rsatadiki, sovchi — ikki tomonni birlashtiruvchi, xalq diplomatiyasining o'ziga xos elchisidir.

Diniy-Mifologik va Marosim Leksikasi: Motam va Ziyorat An'analari

Inson ijtimoiy hayotining yakuniy bosqichi va ruhiy dunyo bilan bog'liq tasavvurlari marosim leksikasining eng arxaik qatlamini tashkil etadi. Eshqobil Shukur asarlarida o'zbek xalqining o'lim va motam marosimlariga xos bo'lgan, islomiy aqidalar bilan qadimiy an'analarning sintezi natijasida yuzaga kelgan etnografizmlar alohida guruhni tashkil etadi.

Xususan, vafot etgan insonning xonadonida o'tkaziladigan haftalik marosimni anglatuvchi yettisini o'tkazish yoki yettisini berdi iboralari motam diskursining o'ziga xos lisoniy modellaridir. Ushbu birliklar oddiy vaqt ko'rsatkichi bo'lishdan tashqari, jamiyatning marhum xotirasiga bo'lgan hurmati va ijtimoiy hamjihatligini ifodalaydi.

Xalq O'yinlari va Turmush Tarzi Etnografizmlari

Ko'chmanchi va chorvachilik madaniyatining unsurlari o'zbek xalqining milliy o'yinlari va maishiy turmush tarzi leksikasida chuqur iz qoldirgan. Eshqobil Shukur asarlarida erkaklarning mardlik, epchilik va jasorat sinovi hisoblangan milliy sport turi ko'pkari (uloq) diskursiga oid boy leksik material mavjud. Matnda ot choptirish va uloq chopish san'atini mukammal egallagan shaxslarga nisbatan qo'llaniladigan chavandoz so'zi hamda o'yin jarayonidagi shiddatni ifodalovchi changaday qo'li bilan kabi birikmalar asarning badiiy ta'sirchanligini oshiradi.

Mavzuviy Etnografizmlarning Lingvokultologik Tasnifi

Eshqobil Shukur asarlaridan saralab olingan va tahlil qilingan etnografik leksikani ularning xalq hayotidagi ijtimoiy-madaniy vazifasiga ko'ra bir necha yirik konseptual guruhlariga ajratish mumkin.

Oilaviy va nikoh marosimlari	Beshikkerti, qulog'ini tishlatdi, chimildiq, sep, sochala, shakar yalatish	Yangi oila barpo etish va yoshlarni yomon kuchlardan asrash magiyasi.
Ijtimoiy munosabatlar	Sovchi, quda, kelin, yanga	Oila va qavmlar o'rtasidagi rishtalarni mustahkamlovchi institutsional vositachilik.
Etno-diniy va marosim leksikasi	Yettisini o'tkazish, Laylatul qadr, saharlashish, Mehrjon	Insonning ruhiy olami, diniy-falsafiy dunyoqarashi va xotira ritmlari.

Muqaddas toponimika	Mizdaxan (Muzdoxon), Ajfarnuy	Tarixiy va mistik xotira maskanlari, ajdodlar ruhi makoni.
Milliy o‘yinlar va turmush	Ko‘pkari, uloq chopish, chavandoz, ot choptirish	Etnik mardlik va ko‘chmanchi turmush tarzining badiiy ifodasi.
An‘anaviy maishiy turmush	Qag‘anoq, gilagay, sarbon, baxshi, chanqovuz, chimmat	Kundalik turmush tarzi, xalq hunarmandchiligi va kiyinish madaniyati.

Xulosa

Eshqobil Shukur ijodida qo‘llanilgan etnografizmlar o‘zbek tilining boy leksik-semantik imkoniyatlarini ko‘rsatish bilan birga, milliy madaniyat va qadriyatlarni badiiy matnda saqlashning eng samarali vositasi ekanligini isbotlaydi. Muallif "Bobo so‘z izidan" asari va boshqa dostonlarida unutilish arafasidagi urf-odatlar, an‘anaviy taomlar va marosim qoidalarini shunchaki qayd etib qolmasdan, ularning falsafiy, lingvokultologik hamda lisoniy-kognitiv mohiyatini ochib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Shukur, Eshqobil. Hamal ayvoni: she‘rlar va doston. – Toshkent: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati, 2002. – B. 167.
2. Shukur, Eshqobil. Bobo so‘z izidan. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2019. – B. 4-223.
3. Ervand, Sevortyan. Turkiy tillarning etimologik lug‘ati. – Moskva: Nauka, 1974-1980.
4. Begjonov, T. Qoraqalpoq tilida chorvadorlikka oid atamalar va ularning lingvistik tabiati. – Nukus, 1983.
5. Mahmud Koshg‘ariy. Devonu lug‘atit-turk. Uch jildlik. – Toshkent: Fan, 1960-1963.